І. Хижняк, І. Мартиненко,
Г. Афузова, В. Кротенко

СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ДИГІТАЛЬНОГО ЧИТАННЯ ЗА ПІДРУЧНИКОМ EKIDZ

Навчально-методичний посібник

Київ–2025

УДК
ББК

Хижняк І., Мартиненко І., Афузова Г., Кротенко В. Соціально-емоційний розвиток учнів початкових класів засобами дигітального читання за підручником eKidz : навч.-метод. посібн. Київ : Саміт-книга. 2025. 70 с.

У пропонованому навчально-методичному посібнику висвітлено унікальну інноваційну технологію соціально-емоційного розвитку учнів початкової школи, у межах якої психосоціальний вплив на здобувачів та здобувачок освіти опосередковано їхньою дигітальною читацькою діяльністю українською та/або англійською мовами у цифровому підручнику eKidz.eu. У посібнику також наведено інформацію про вікові особливості соціально-емоційного розвитку, вплив на нього освітніх ризиків і втрат, про емоційний інтелект як показник рівня соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок загальної середньої освіти. Навчально-методичний посібник призначено для використання педагогами, батьками здобувачів та здобувачок освіти, усіма зацікавленими в розвитку емоційного інтелекту молоді України.

Посібнику надано гриф Міністерства освіти і науки України «СХВАЛЕНО ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ», зареєстрований у Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 2.0215-2024.

Посібник видано у межах проєкту «Від вразливості до сили: Комплексна ініціатива захисту», який реалізує БО «100% Життя» у партнерстві з ГО «Українська посмішка» за фінансової підтримки Гуманітарного фонду для України (UHF).

© ГО «Українська посмішка»

Зміст

Передмова 4

Соціально-емоційний розвиток здобувачів та здобувачок освіти в умовах освітніх ризиків і втрат 8

Вікові особливості соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок початкового рівня загальної середньої освіти 13

Емоційний інтелект як показник рівня соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок освіти 18

Технологія соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок загальної середньої освіти засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu 24

Теоретичні засади технології 25

Методичні засади технології 28

Контентні та технологічні основи технології 49

Програма реалізації технології 50

Література 59

Додатки 66

Передмова

Наприкінці XX ст. людство усвідомило потребу створення противаги інформаційному тиску цифрового суспільства на особистість людини шляхом цілеспрямованого формування її здатності відчувати емоції свої та інших людей, ідентифікувати їх, керувати ними і под.
Відтак на початку XXI ст. концепція соціально-емоційного розвитку учнів у закладах освіти набула надзвичайної популярності як у всьому світі, так і в Україні і відобразилася в **нормативних документах:**

- **LifeComp** – рамка ключових компетентностей особистості XXI ст., до якої включено емпатію, здатність до саморегуляції та колаборації, до керування емоціями в ситуації невпевненості та ін.;
- Закон України **«Про освіту»**, де здатність керувати емоціями віднесено до наскрізних умінь учня;
- Концепція **«Нова українська школа»**, у якій емоційний інтелект включено в «канву» розвитку в учня ключових компетентностей і наскрізних умінь;
- Наказ МОНУ **«Про проведення Всеукраїнського експерименту «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання»»**, відповідно до якого у 26 українських школах проводиться апробація програми соціально-емоційного й етичного навчання та ін.

Молодший шкільний вік є ключовим періодом розвитку емоційного інтелекту дитини: психологічні та емоційні переживання, що виникають в цей час, можуть мати тривалий вплив на подальший розвиток дитини.

Характеризуючи людей з високим рівнем його розвитку, учені зазначають їхню гнучкість до змін, знання і використання своїх сильних сторін та зон росту, уміння проявляти емпатію, розуміти почуття інших та реагувати на них, досліджувати та цікавитися новинками тощо. Отже, і в нормативних документах, і в науковій площині аргументована важливість формування емоційного інтелекту (EQ) людини XXI ст.

Разом із тим сучасні реалії життя в Україні позначаються на освітній сфері і спричиняють появу освітніх ризиків та відповідних освітніх та психоемоційних утрат здобувачів та здобувачок початкової освіти. Формування їхніх умінь керувати своїми емоціями і перебувати в гармонії з навколишнім середовищем та самим собою значно ускладнюється в умовах військового стану чи вимушеної еміграції.

Чинники, що негативно впливають на психологічне здоров'я учнів у період війни:

- відчуття безпорадності;
- стрес та тривога через небезпеку;
- недостатня підтримка з боку сім'ї та середовища;
- переживання страху;
- посттравматичний розлад та ін.;

Реальною відповіддю на цей суспільний запит став цифровий підручник eKidz.eu, розроблений німецькою компанією «eKidz.eu GmbH», що наразі використовується в Німеччині в понад 2 тисячах шкіл, а загалом у світі його застосовують у власній освітній практиці до 10 тисяч учителів.

Актуальність, прогресивність та ефективність цифрового підручника щороку визнається і на науково-методичному рівні як у міжнародному, так і в національному форматах.

Так, eKidz.eu –

- Один із переможців першого відкритого конкурсу IMPACT EdTech. У 2022 р. цифровий підручник став одним із фіналістів UNICEF EdTech Awards.
- В 2023 р. увійшов до переліку GSV Cup Elite 200 – найбільш прогресивні стартапи у світі в галузі цифрового навчання та ін.
- У 2022 р. цифровому підручнику надано гриф Міністерства освіти і науки України і він став першим в Україні цифровим підручником з української та іноземної мов для початкової школи.

Використовувати програму можна на iOS, Android, Web App.

Актуальність застосування цифрового підручника eKidz.eu в умовах освітніх та соціально-емоційних утрат ґрунтується на особливостях пізнавальних процесів дітей інформаційного суспільства та подоланні освітніх ризиків, наявних наразі в українській освітній системі, що становить важливий суспільний запит на використання цифрового підручника eKidz.eu.

Упродовж **2023–2026 рр.** цифровий підручник eKidz.eu проходить експериментальну апробацію у якості інструмента надолуження освітніх утрат та утрат у соціально-емоційному розвитку, діагностики та компенсації посттравматичних розладів і дистресу в українських учнів початкової і базової школи в **межах проєктів:**

- «Надання цифрових інструментів для подолання відставання у навчанні, соціального-емоційного розвитку та оцінки стану психічного здоров'я для найбільш вразливих 35000 дітей у сільській місцевості»

- «Від вразливості до сили: Комплексна ініціатива захисту». Проєкт отримав багатокластерне схвалення в галузях освіти та охорони здоров'я як такий, що повністю відповідає їх цілям.

Результати експериментальної апробації цифрового підручника eKidz.eu в межах реалізації проєктів однозначно засвідчують **надзвичайну актуальність** його застосування в сучасних умовах функціонування освітньої системи України.

Соціально-емоційний розвиток здобувачів та здобувачок освіти в умовах освітніх ризиків і втрат

Сучасні реалії суспільного життя в Україні позначаються на освітній галузі, спричиняючи появу освітніх ризиків та відповідних освітніх утрат. І найбільше вони позначаються на психоемоційній сфері сучасних учнів.

Освітні ризики – виклики та загрози для протікання освітнього процесу, що спричиняють освітні втрати.

Формування уміння ефективно керувати своїми емоціями і перебувати в гармонії з навколишнім середовищем, суспільством та самим собою значно ускладнюється в умовах військових дій. Конфлікти та розлади суттєво впливають на емоційну стабільність і соціальну взаємодію учнів початкової школи.

Національне дослідження соціально-емоційних навичок учнів молодшого шкільного віку виявило, що виклики та труднощі, спричинені війною, можуть як позитивно позначатися на розвиненості СЕ-навичок в учнівства, так і негативно: одні ситуації (військові дії, переїзд, дистанційне навчання та ін.) здатні загартувати учнівство, сприяючи розвитку в нього тих чи тих СЕ-навичок, інші, навпаки, провокують пригнічення процесу формування певних навичок. **(Національний звіт, 2024)**

Відповіддю освітянської спільноти різних країн світу на практичні потреби стала міжнародна програма соціально-емоційного та етичного навчання **(СЕЕН)** для системи дошкільної та шкільної освіти в усьому світі.

Програма використовується в країнах **США, Чилі, Колумбії, Бразилії, Австрії, Німеччині, Швейцарії, Іспанії, Італії, Індії та ін.**
Українські педагоги, урядові та громадські організації активно включилися до цього процесу від **2019 р**.

Результатом співпраці стало доповнення СЕЕН такими освітніми практиками, як

- виховання базових людських цінностей;
- системне і критичне мислення;
- навички зосередження уваги;
- запобігання і стійкість до стресу;

Інша назва програми – **«Навчання розуму і серця» (СЕЕН-путівник, 2023).** Нині у **26** українських школах проводиться апробація програми СЕЕН у межах загальнонаціонального шкільного експерименту за участю Інституту модернізації змісту освіти, Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук. **(Про проведення Всеукраїнського експерименту, 2019)**

Освітні втрати – уповільнення чи зупинка освітнього прогресу учня через негативний вплив освітніх ризиків, які спричинюють відмінність між реальними результатами навчання здобувача освіти і очікуваними результатами в нормативних документах або повне недосягнення цих результатів.

Досвід впровадження навчальних програм із СЕЕН під час війни та відгуки учителів, учнів, батьків надали підстави науковцям дійти висновку, що війна в Україні акцентувала важливість розвитку соціально-емоційних навичок (співпереживання собі та іншим, етична залученість, критичне мислення та ін.), показала, що надолуження психоемоційних утрат учнів більше ніж на часі і має комплексно здійснюватися в усіх закладах освіти і надалі у воєнних та повоєнних умовах. **Я (практикую) СЕЕН, 2021, 2023)**

Адже вочевидь, що відставання українських здобувачів та здобувачок освіти в психоемоційному розвитку не компенсується одночасно із завершенням освітніх ризиків.

Наразі в українських школах, не охоплених Всеукраїнським експериментом із впровадження СЕЕН, відповідний навчальний предмет може запроваджуватися лише як вибірковий, для чого розроблено відповідний **навчальний контент** (Елькін, Марущенко, Масалітіна, Дрожжина, & Журба, 2022) та **методичний супровід.** (Венгловська, Елькін, Марущенко, & Федоренко, 2023; Я (практикую) СЕЕН, 2021 та ін.)

Однак масштабність освітніх та психоемоційних втрат учнів закладів освіти України обумовлюють глибшу потребу у соціально-емоційному розвитку учнів, ніж навчання в межах вибіркового компонента. Надолуження психоемоційних утрат має обов'язково охоплювати інваріантний складник і відповідно поширюватися на всіх здобувачів та здобувачок початкової та базової середньої освіти. Значний потенціал для цього надає читацька діяльність учнів, затребувана на уроках з усіх предметів.

Однак на заняттях з дисциплін освітньої галузі «Мови і літератури» державних стандартів початкової та базової середньої освіти і для рідної, і для іноземної мови читацька діяльність учнів може і має стати потужною основою для розвитку емоційного інтелекту.

Крім того, має вагоме значення той факт, що частина **ЗЗСО** прифронтових областей України зазнали значних пошкоджень чи руйнування, тому не всі учні та учениці початкової школи мають змогу навчатися офлайн і, відповідно, опановувати основи базових дисциплін та розвивати емоційний інтелект у шкільних умовах.

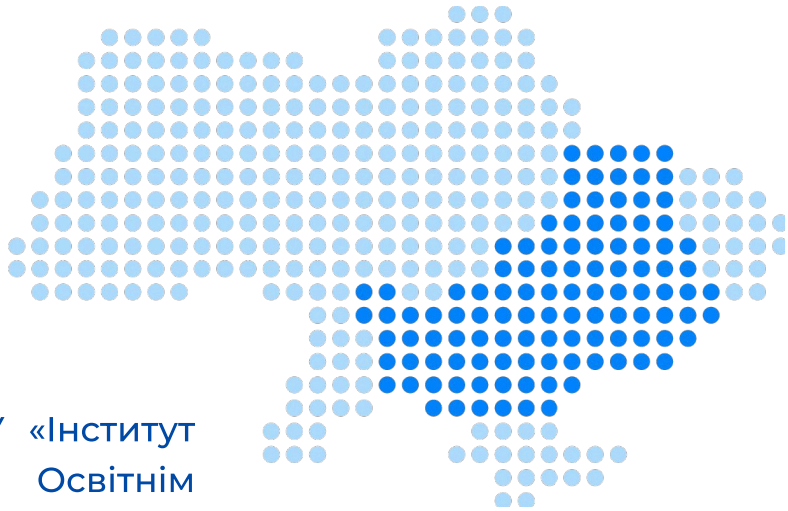

У 2022 р.

МОН України спільно з ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Освітнім кластером, ЮНІСЕФ та ін. провели опитування, за результатами якого **873 заклади** зазнали пошкоджень і **123** є зруйнованими повністю.

У поєднанні з великою кількістю пошкоджених чи знищених закладів у прифронтових регіонах це збільшує частку закладів освіти, потенційно не доступних для дітей України до 17% (Підсумковий звіт, 2022). З огляду на ці умови значна частка учнів початкової та базової школи потребують надолуження втрат у соціально-емоційному розвитку в умовах як формальної, так і неформальної освіти.

Отже, освітні ризики, що панують наразі в освітній системі України, спричинили наявність освітніх та психоемоційних утрат здобувачів та здобувачок початкового рівня загальної середньої освіти, шляхи надолуження яких вже апробуються у межах проведення Всеукраїнських експериментів, розроблення контенту для відповідних вибіркових предметів, окремих спроб педагогів та батьків тощо. Однак більш потужним інструментом впливу є інтеграція читацької діяльності й розвитку емоційного інтелекту учнів та організація системного впливу на їхню комунікативну й емоційну сфери на уроках інваріантної частини навчального плану та в неформальній освіті.

Вікові особливості соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок початкового рівня загальної середньої освіти

Соціально-емоційний розвиток учнів початкових класів спрямовано на формування й постійне вдосконалення їхніх соціально-емоційних навичок, адже він є засобом успішної суспільної взаємодії, пізнання себе, найважливішим надбанням дитини молодшого шкільного віку, що характеризується особливою сенситивністю до засвоєння норм і правил суспільної комунікації. Дитина, яка не досягає достатнього рівня емоційного розвитку до 10–11-річного віку, що вирізняється найбільшою пластичністю кори головного мозку і майже необмеженими інтелектуальними можливостями, на пізніших вікових етапах не може вибудувати успішний життєвий шлях через проблеми соціалізації. **(Котик, 2020)**

Соціально-емоційні навички – індивідуальні здатності й характеристики людини, необхідні для навчання, професійної діяльності, соціальної взаємодії, загальної життєвої успішності.

Соціально-емоційний розвиток дитини відбувається поетапно, і розпочинається вже з моменту народження. Учені зазначають, що від 1-го року життя немовлята вже можуть виражати свої потреби та роз-

пізнавати емоції інших людей. Важливу роль у розвитку емоційногоінтелекту відіграє дитячий садок, центр розвитку і под., де діти спілкуються зі своїми однолітками, навчаються розрізняти і відчувати елементарні емоції інших та свої. **(Котик, 2020; Лавренюк, 2024; Мельник, 2020; Шпак, 2018)**

Учені зазначають, що емоційний інтелект починає активно формуватися вже в дітей старшого дошкільного віку, оскільки 5–6-річки багато взаємодіють, часто комунікують між собою, однак їхні емоції мають переважно ситуативний характер і насамперед є важливою передумовою розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці. Дитина 6 років, коли здебільшого відбувається вступ до початкової школи, уже може проявляти розуміння виражених почуттів інших, визначати власні та проявляти емпатію.

Емпатія – здатність «зчитувати» емоційний стан іншої людини та співпереживати їй.

Однак діти, які не мали тривалого спілкування з колективом чи групою однолітків у дошкільний період, засвоюють ці базові соціально-емоційні навички лише під час спілкування з дорослими, яким не притаманна настільки яскрава вираженість як позитивних, так і негативних емоцій, і рівень соціально-емоційного розвитку таких дітей уже потребує корекції та інтенсивного впливу на момент вступу до початкової школи.

Емоції – короткочасні швидкі реакції на зовнішні або внутрішні стимули, які відбуваються автоматично й несвідомо.

До типових вікових особливостей соціально-емоційного розвитку дитини належать такі:

1 Значні відмінності у сформованості емоційного інтелекту.

На початок навчання в школі лише частина учнів виявляють уміння розпізнавати й ідентифікувати власні й чужі емоції, однак навіть у них слабко виявляється здатність установлювати причиново-наслідкові зв'язки між переживаннями та їх проявами, контролювати емоції, стримуючи чи виявляючи їх відповідно до ситуації та норм поведінки. Більшість же здобувачів та здобувачок початкової освіти не вміють, не усвідомлюють важливості і не прагнуть розуміти емоції інших і свої, тому здебільшого неадекватно реагують на емоційні вияви інших людей, (за винятком базових емоцій страху й радості), не здатні контролювати власні емоції, особливо негативні, вирізняються емоційною необізнаністю, відсутністю самомотивації.

2 Активне формування соціальних та комунікативних навичок.

Дитина входить в шкільне оточення, де розвиває соціальні навички: навчається спілкуватися з однолітками, розуміти соціальні правила та взаємодіяти в групі. Відповідно у неї активніше розвивається мовлення та навички комунікації: збагачується, уточнюється та активізується словниковий запас, опановуються різні способи вираження думок та емоцій, адаптації висловлювання до умов ситуації спілкування та ін..

3 Слабка особистісна рефлексія та егоцентризм.

Оскільки учні та учениці молодшого шкільного віку слабко володіють емпатією, то основним рушієм їхніх дій є власні почуття. Якщо однокласник чи доросла людина не викликають зацікавлення чи співчуття, то вони виявляють байдужість до його проблем, можуть бути запальними у ставленні до цієї людини або навіть агресивними. І навпаки, якщо однокласник загалом подобається, то дитина початкової школи співчуває йому, іноді навіть вербально виявляє ем-

патію, проте лише в критичних випадках і за певних обставин готові допомагати іншим.

4 Гендерні відмінності в соціально-емоційному розвитку.

Загалом у хлопців краще розвинено навички стресостійкості та самоконтролю, а в дівчат – толерантності та емпатії. У дівчат раніше, ніж у хлопців, формується спроможність висловлювати емоції вербально, орієнтуватися на моральний зміст поведінки, тонше диференціювати емоційні стани, заміщувати фізичні емоційні реакції вербальними. У хлопців не так, як у дівчат, розвинені та скоординовані між собою мовні центри, тому вони використовують для опису свого емоційного стану менше слів. У виявах агресивної поведінки на рівні початкової школи хлопці та дівчата не відрізняються суттєво: якщо відчувають емоцію гніву, то демонструють агресію фізично. Однак уже в 12–13 років дівчата набувають значно кращих навичок у тактиці вербального та невербального висловлення емоцій, а хлопці продовжують вживати фізичні акти як засіб виявлення гніву.

Почуття – стійкі та глибокі переживання, що формуються під час переживання низки подібних ситуацій, пов'язані з цінностями та переконаннями людини.
Почуття формуються на основі емоцій.

Окрім типових, наявні також індивідуальні відмінності у соціально-емоційному розвитку. У молодшому шкільному віці помітнішими стають індивідуальні вияви емоцій, на основі чого вирізняють емоційно стабільних чи емоційно збуджених і тривожних дітей. Емоційне неблагополуччя у поєднанні з нестримністю емоцій може стати підґрунтям для розвитку різних типів агресивної поведінки в стосунках з однокласниками.

Отже, організуючи роботу із соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок початкової освіти, діагностику та надолуження утрат, педагог має зважати як на загальні вікові тенденції протікання цього процесу, так і на індивідуальні психоемоційні відмінності учнів.

Емоційний інтелект як показник рівня соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок освіти

Успішна комунікація, адекватне й повноцінне сприйняття навколишньої дійсності, засвоєння етичних та моральних норм, ціннісні установки та життєві принципи залежать від рівня сформованості емоційного інтелекту дитини.
Емоційний інтелект порівнюють з «повітряною подушкою», яка у будь-якій ситуації втримає «на плаву», допоможе максимально активізувати свої ресурси в разі кризової життєвої ситуації, налаштувати систему дружніх і відкритих взаємин з навколишнім середовищем, уникнути згубного впливу стресу. Адже провідними функціями EI виступають стресозахисна та адаптивна. **(Вірста, Жалко, & Гончарук, 2022; Коваль & Запорожець, 2024; Лавренюк, 2024)**

Емоційний інтелект (EI, EQ) – здатність ідентифікувати й інтерпретувати емоції свої та інших людей, регулювати емоційні стани, співпереживати й успішно співпрацювати на основі ефективної соціальної комунікації.

Згідно з науковими дослідженнями, від рівня EQ також залежить IQ: діти з розвиненим емоційним інтелектом краще навчаються в школі, більше читають, частіше займаються спортом та мистецтвом, мають менше шансів на розвиток психічних та емоційних проблем у майбутньому.

Розвиток емоційного інтелекту допомагає дітям стати більш чутливими до емоційних потреб своїх товаришів, що сприяє підтримці позитивних міжособистісних відносин, розвиває їхню здатність ефективно взаємодіяти з навколишнім світом та вирішувати конфлікти, легше адаптуватися до нових ситуацій та викликів, вибудувати особистісну ідентичність та розуміння своїх сильних сторін, розвивати стресостійкість та ефективні методи управління стресом. Разом із тим емоційний інтелект, на відміну від емоційності, не передається генетично, і його потрібно розвивати, для чого дитині для цього потрібна підтримка дорослих. **(Лавренюк, 2024; Смерека, 2023)**

Розвиток інтелектуальних центрів мозку залежить не від генетичних чинників та зовнішніх стимулів, а від зворотного зв'язку зі спонтанною й експресивною активністю людини. Емоційний інтелект дитини засвоюється, виховується та розвивається в найближчому середовищі, а без впливу соціальних чинників емоційна чутливість залишається слабо розвиненою, з незрілими почуттями. Необхідні для соціальної адаптації знання, навички та емоційну компетентність дитина набуває лише в довколишньому середовищі. **(Котик, 2020)**

Вагомим поштовхом до розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці виступають як загальні вікові особливості, так і соціальні зміни. Початок навчання в школі, що, на відміну від дитячого садка, є обов'язковим для всіх, кардинально змінює весь стиль життя дітей: режим дня, нові норми і правила поведінки, права і обов'язки, процес навчання, коло спілкування, спектр нових відчуттів і емоцій.

Значний вплив на активний розвиток емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці справляє формування його когнітивної бази: у межах опанування предметів початкової школи, найбільше мовно-літературної, громадянської і суспільствознавчої освітніх галузей, діти вчаться впізнавати й називати емоції і почуття, визначати візуальні та поведінкові ознаки різних емоцій, дізнаються про прийоми керування різними емоційними станами тощо.

Для розвитку емоційного інтелекту важливим є системне відстеження його динаміки, що вимагає розуміння складників цього поняття. Д. Гоулман (2006), який є одним із фундаторів теорії емоційного інтелекту, виділив такі критерії розвиненого емоційного інтелекту:

1. Розуміння власних емоцій **(самосвідомість)**
2. Керування власними емоціями **(саморегулювання)**
3. Ідентифікація і розуміння емоцій інших людей, співпереживання **(емпатія)**
4. Навички комунікації та здатність вирішувати конфлікти **(соціалізація)**

Компоненти емоційного інтелекту та соціально-емоційні навички в їх межах є основою для діагностики та відстеження прогресу кожного учня на основі застосування методів педагогічного спостереження, аналізу учнівських висловлювань, анкетування та тестування.
Під час діагностики слід зважати на необхідність застосування формувального оцінювання і правильну інтерпретацію отриманих результатів.

Анкетування спрямоване на виявлення мотиваційних та діяльнісних характеристик кожного компонента, **тестування** – когнітивних.

А. У ході анкетування визначаються мотиваційно-ціннісні установки здобувачів та здобувачок і здобувачок початкової освіти у емоційній, моральній, етичній, соціальній, комунікативній, колаборативній та ін. сфері; уміння та навички ідентифікувати та інтерпретувати емоції власні та інших людей, пояснювати зв'язок емоцій з відповідними почуттями, етично виражати співпереживання та працювати в команді на досягнення спільного результату та ін.

Б. Тестування спрямоване на виявлення обізнаності учнів та учениць із основними тематичними блоками інформації щодо понять «емоції» та «почуття», базових та складних емоцій; поділу емоцій та почуттів на позитивні, негативні, нейтральні; особливостей прояву кожної із них у поведінці та зовнішньому вигляді людини; способів та технік урегулювання власних негативних емоційних станів та допомоги в цьому іншим людям; комунікативних стратегій та правил командної співпраці тощо.

В. Педагогічне спостереження застосовується з метою діагностики комунікативних та колаборативних навичок учнів і учениць і проводиться упродовж опрацювання текстів певного рівня.

Г. Аналіз учнівських висловлювань покликаний виявити різні аспекти сформованості ціннісних, моральних та поведінкових навичок дітей.

У ході впровадження технології соціально-емоційного розвитку засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu рекомендовано учням та ученицям усіх класів розпочинати з текстів І (базового) рівня, однак здобувачам і здобувачкам початкової освіти 1-го класу їх опрацювання доцільно розподілити впродовж року, 2-го класу – на І семестр, 3-го класу – на триместр (2–3 місяці), 4-го класу – на І чверть (1–2 місяці).

Після опрацювання з учнями усіх текстів І етапу учитель проводить анкетування та тестування учнів наприкінці року (чверті, триместру, семестру).

Відтак, поєднавши результати застосування всіх чотирьох методів діагностики, педагог заповнює позначками **+/-** відповідну етапу таблицю в **додатку А**, визначаючи біля кожної соціально-емоційної навички її загальну сформованість чи несформованість і на цій основі – достатній чи недостатній рівень сформованості кожного компонента емоційного інтелекту для здобувача чи здобувачки освіти відповідного року навчання.
Зауважимо, що наявність хоча би однієї позначки **«–»** у складі певного компонента свідчить про його недостатню сформованість.

- **Достатній рівень** сформованості всіх соціально-емоційних навичок усіх компонентів емоційного інтелекту у загальному висновку інтерпретується як достатній рівень його розвитку і відсутність утрат у його формуванні на певному етапі.

- **Недостатній рівень** сформованості певних складників або цілих компонентів емоційного інтелекту інтерпретується як наявність утрат різної міри у його формуванні і є основою для визначення проблемних позицій та формулювання рекомендацій щодо побудови індивідуальної траєкторії соціально-емоційного розвитку здобувача початкової освіти на наступному етапі соціально-емоційного розвитку.

Методи діагностики кожного з компонентів емоційного інтелекту дітей на різних етапах подано в програмі реалізації технології соціально-емоційного розвитку дітей засобами дигітального читання цифрового підручника eKidz.eu, а шаблони протоколів діагностики – у **додатках А–Г.**

Технологія соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок загальної середньої освіти засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu

Пропонована технологія є унікальною стосовно поєднання соціально-емоційного розвитку дітей, їхньої читацької діяльності та удосконалення цифрових навичок, що виражається через опрацювання дигітальних текстів психосоціальної тематики у цифровому підручнику eKidz.eu.

Дигітальний текст – художній чи інформаційний текст у мережі Інтернет або на локальних цифрових носіях, доповнений аудіо, відео, графікою, гіпертекстом, що передбачає інтерактивний характер взаємодії з читачем

Теоретичні засади технології

Теоретичні засади технології ґрунтуються на висновках учених про те, що основним джерелом емоцій для дітей молодшого шкільного віку є пізнавальна та ігрова діяльність, спілкування з однолітками. Сильними емоціогенними чинниками для них слугують також результати навчання та оцінювання дітей з боку учителя, батьків, однокласників, а регулярні інтелектуальні та фізичні навантаження сприяють тому, що в корі головного мозку інтенсивно формуються контакти між центрами, які відповідають за сприйняття та відтворення усного й письмового мовлення.

Через це найкориснішими для мозку дітей науковці називають читання, розв'язування логічних задач, кросвордів, ребусів, коли діти «ламають голову», зустрічаючись із новим, невідомим, щоб розв'язати проблему. **(Вірста, Жалко, & Гончарук, 2022; Котик, 2020 та ін.)**

Дигітальна читацька діяльність – процес мультисенсорного комплексного сприймання, осмислення, інтерпретації й оцінки текстової, візуальної й аудіальної інформації із цифрових пристроїв.

Емоційна складова так чи інакше наявна в змісті всіх освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти, однак найбільш спрямованим на формування емоційного інтелекту є зміст мовно-літературної, соціальної, здоров'язбережувальної та інформатичної освітніх галузей, тому дигітальна читацька діяльність учнів та учениць початкової школи важлива як для розвитку соціальних навичок життя в інформаційномусуспільстві, так і для розвитку їхнього емоційного інтелекту загалом.

Формування світогляду здобувача чи здобувачки початкової освіти, уміння орієнтуватися в реальному житті неможливе без дитячої літератури, завдяки якій глибше сприймається внутрішній світ людини, її почуття, вчинки, мотиви поведінки, ставлення до інших і природи, тому розвиток м'яких навичок (уміння комунікувати, співпереживати, керувати своїми емоціями, працювати в команді, креативно й критично мислити) неможливий без художньої літератури.

Книги для дитячого читання – найкращий інструмент у розвитку неакадемічних навичок, емоційного й соціального інтелекту.

Художній твір перетворюється в особливий ігровий стимулятор, адже школярі мають можливість на прикладі літературних героїв зрозуміти власні емоції, причини їх виникнення, передбачити наслідки власних емоційних реакцій на життєві ситуації.

Надалі несформованість комунікативних навичок, стресостійкості, управління емоційним станом яскраво проявляється у здобувачів та здобувачок освіти базової і старшої школи при складанні ДПА та ЗНО. **(Вірста, Жалко, & Гончарук, 2022; Котик, 2020 та ін.)**

Отже, уроки читання мають найбільший потенціал для розвитку емоційного інтелекту, дозволяючи зануритися у казкову історію та переживати різноманітні емоції за героїв твору, що дає можливість у

майбутньому здобувачам і здобувачкам початкової освіти краще усвідомлювати власні вчинки й слова, осмислювати і розрізняти добро і зло, красиве і потворне, оволодівати здатністю регулювати власну поведінку, відмовлятися від дій, які шкодять їм та оточенню.

З огляду на це дигітальні тексти для дитячого читання в початковій школі є найкращим інструментом для розвитку неакадемічних або softskills навичок розвитку емоційного та соціального інтелекту.

Методичні засади технології

Методичні засади технології соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок загальної середньої освіти засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником **eKidz.eu ґрунтуються на таких положеннях:**

1 **Комплексне формування всіх складників емоційного інтелекту учнів та учениць засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu.**

Формування компонентів емоційного інтелекту дитини здійснювалося та діагностувалося за допомогою виділених у складі кожного з них соціально-емоційних навичок. За основу класифікації базових і складних емоцій та афектів було обрано «Колесо емоцій» Р. Плутчика (рис. 1), яке надалі використовувалося і в завданнях технології соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок початкової освіти засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu.

Соціально-емоційні навички у складі компонентів узагальнено репрезентують:

- мотиваційно-ціннісні установки здобувачів та здобувачок і здобувачок початкової освіти у емоційній, моральній, етичній, соціальній, комунікативній, колаборативній та ін. сфері;
- обізнаність з основними тематичними блоками інформації щодо понять «емоції» та «почуття», базових та складних емоцій; поділу емоцій та почуттів на позитивні, негативні, нейтральні; особливостей прояву кожної із них у поведінці та зовнішньому вигляді людини; способів та технік урегулювання власних негативних емоційних станів та допомоги в цьому іншим людям; комунікативних стратегій та правил командної співпраці тощо;

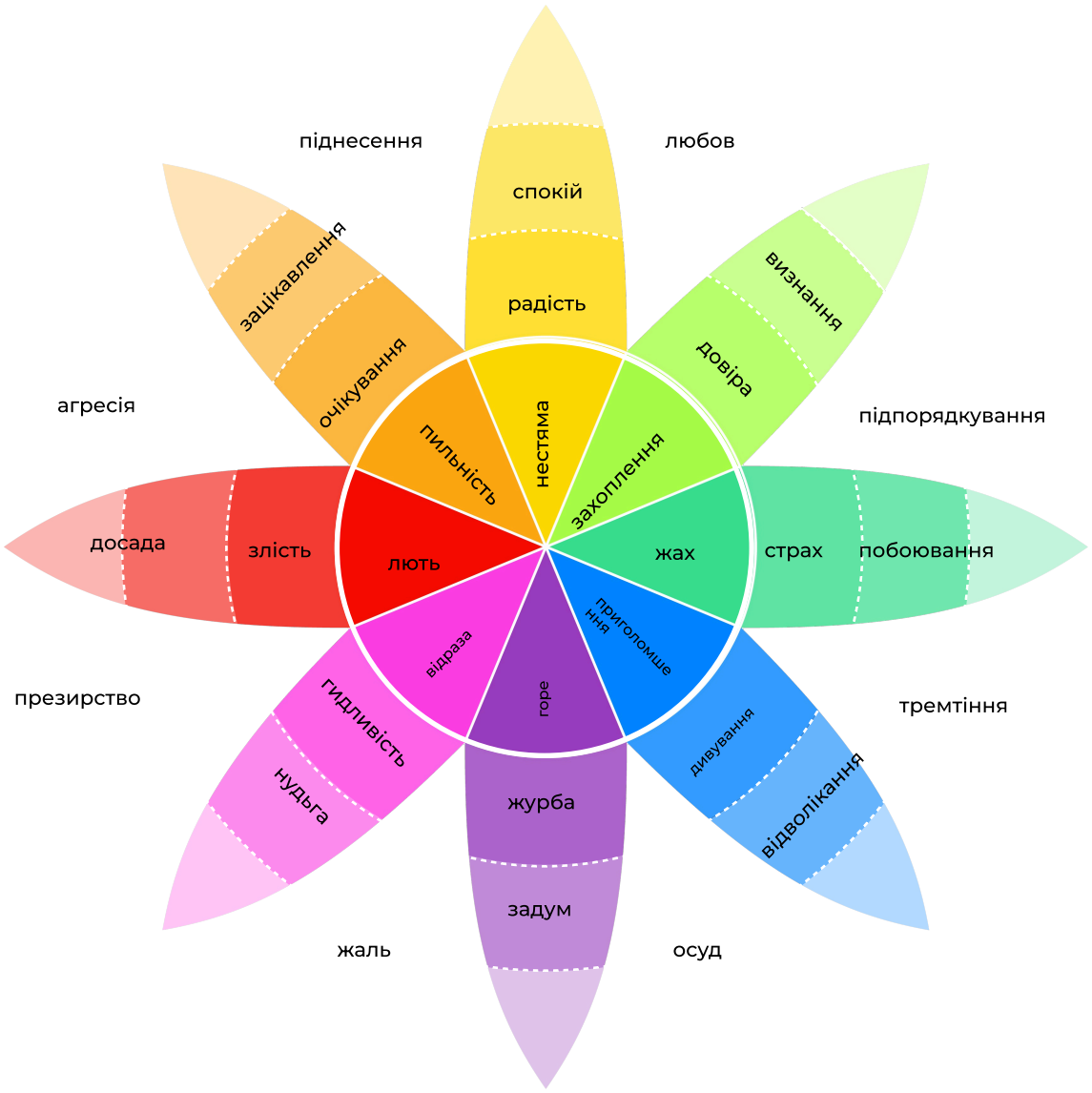

- уміння та навички ідентифікувати та інтерпретувати емоції власні та інших людей, пояснювати зв'язок емоцій з відповідними почуттями, етично виражати співпереживання та працювати в команді на досягнення спільного результату та ін.;

Самосвідомість як компонент емоційного інтелекту формувалася зокрема через такі соціально-емоційні навички:

- ідентифікує в себе емоції, почуття, афекти;
- пояснює сутність та важливість емоцій у житті людини;
- описує свої емоції вербально або виражає їх графічно (малюнки, емотикони та ін.) і под.

Самосвідомість як компонент емоційного інтелекту формувалася зокрема через такі соціально-емоційні навички:

- ідентифікує в себе емоції, почуття, афекти;
- пояснює сутність та важливість емоцій у житті людини;
- описує свої емоції вербально або виражає їх графічно (малюнки, емотикони та ін.) і под.

Саморегулювання включало такі соціально-емоційні навички:

- поділяє емоції на приємні, неприємні та нейтральні;
- виділяє і пояснює способи подолання негативного емоційного стану, описаного в художньому творі;
- описує поведінкові ознаки людини за різних емоцій та усвідомлює важливість подолання негативних емоційних станів;
- знає і демонструє техніки регулювання негативних емоційних станів і под.

До соціально-емоційних навичок, які формували емпатію належали зокрема такі:

- ідентифікує та інтерпретує базові емоції інших за описом у творі (репліки та поведінка), зображенням чи мімікою;
- може інтонаційно відтворити базові емоції персонажів у власному висловлюванні;
- співпереживає героям художніх творів, пояснює важливість взаємодопомоги і т.ін.

Соціалізація формувалася через такі соціально-емоційні навички:

- пояснює важливість довіри до близьких та дотримання правил безпеки під час спілкування з незнайомцями;
- формує власну думку за змістом тексту на основі загальних моральних та етичних норм;
- цінує дружбу і має принаймні 1 друга в класі або поза його межами та ін.

2 Комплексне формування всіх складників емоційного інтелекту учнів та учениць засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu.

Програму психологічної підтримки докладно охарактеризовано у праці (Мартиненко, Хижняк, Афузова, & Кротенко, 2024), вона пропонується для застосування вчителям задля забезпечення системності у здійсненні психосоціальної підтримки учнів початкової школи. Важливим компонентом програми є застосування технік і вправ – «психологічних хвилинок» на різних етапах освітнього процесу.

Програма передбачає широке використання занять творчістю як універсального прийому самодопомоги, дихальні вправи, тілесні вправи (вправи на розслаблення; заземлення; емоційний інтелект) та ін.

3 Поетапне формування та системна діагностика соціально-емоційних навичок учнів та учениць.

1-й етап

Дитина має засвоїти базові емоції людини (гнів, страх, сум, радість/щастя, радість/щастя, відраза, подив, очікування, довіра), елементарні правила безпеки у спілкуванні з незнайомцями, найпростіші моральні та ціннісні соціальні установки; навчитися описувати поведінкові ознаки людини за різних базових емоцій та усвідомлювати важливість подолання негативних емоційних станів; відчувати естетику мовних засобів, демонструвати правильне інтонаційне відтворення базових емоцій персонажів у власному висловлюванні; формувати й висловлювати власну думку за змістом тексту на основі загальних моральних та етичних норм; цінувати дружбу, довіряти близьким та розуміти важливість реалізації власних потреб.

2-й етап

Відбувається засвоєння афективних станів людини (горе, лють, жах, приголомшення, пильність, нестяма, захоплення, відраза) та почуттів, які можуть їх викликати; відпрацьовуються навички ідентифікації афективних станів, поділу їх на позитивні та негативні та розуміння шкідливості негативних станів для здоров'я людини; навчання описувати фізіологічні та поведінкові ознаки людини в різних афективних станах, зокрема під час стресу, переказувати способи подолання негативного афективного стану, описаного в художньому творі, інтонаційно відтворювати афективні стани персонажів у власному висловлюванні, виражати активне бажання сформувати спільну думку (результат) під час роботи в команді/групі, охоче виконувати різні ролі, зокрема лідерські.

3-й етап

Учень має навчитися ідентифікувати в себе та тлумачити сутність складних емоцій та почуттів, які вони викликають (спокій, зацікавлення, прикрість, нудьга, любов, агресія), їх можливих поєднань; розрізняти адекватне та неадекватне реагування людини на складні емоції та почуття, усвідомлювати важливість протидії агресії та психологічному насиллю; виділяти в тексті твору та наводити власні приклади щодо способів запобігання негативних станів; навчитися цінувати гідність та ідентичність інших людей, називати основні ознаки свої ідентичності, співпереживати героям художніх творів; проводити релевантну самооцінку під час роботи в команді/групі, адекватно реагувати на критику своїх думок, розуміти потребу толерантного ставлення до інших в умовах інклюзивного середовища та ін.

4-й етап

Відбувається засвоєння складних емоцій (піднесення, презирство, осуд, жаль, упередження та ін.), розвиток таких умінь: обґрунтовувати важливість дотримання особистих кордонів та поціновування власної чужої гідності; описувати і демонструвати використання

різних способів і технік встановлення рівноваги, заспокоєння, зокрема в стресових умовах; інтонаційно, мімічно, за допомогою фразеологізмів та інших тропів відтворює емоційне тло художнього твору у власному висловлюванні; використовувати емоції та етичні норми спілкування з метою забезпечення успішності спілкування та соціальної взаємодії; висловлювати активне неприйняття дискримінації за різними ознаками (стать, національність тощо), булінгу, насилля тощо.

Вище зазначалося, що в ході впровадження технології соціально-емоційного розвитку засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu рекомендовано учням та ученицям усіх класів розпочинати з текстів I (базового) рівня, однак здобувачам і здобувачкам початкової освіти
1-го класу їх опрацювання доцільно розподілити впродовж року, 2-го класу – на I семестр,
3-го класу – на триместр (2–3 місяці),
4-го класу – на I чверть (1–2 місяці).

4 Інтеграція різних читацьких стратегій.

У межах технології соціально-емоційного розвитку здобувачів та здобувачок загальної середньої освіти засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu формування емоційного інтелекту учнів здійснюється інтегровано у формах індивідуальної, групової та колективної роботи, синхронно та асинхронно на основі застосування читацьких стратегій передтекстової та післятекстової діяльності. **(Мартиненко, 2022)**

Читацькі стратегії передтекстової діяльності за цифровим підручником eKidz.eu

1 Підготовча робота до сприймання тексту твору

Підготовча робота до сприймання тексту твору, у ході якої педагог готує учнів та учениць до якісного сприймання художнього твору в цілісній формі. Для цього в підготовчій роботі педагог актуалізує знання учнів та учениці початкових класів про певні емоції, моральні норми, з'ясовує їхні ціннісні установки, ставлення до інших, особистий емоційний досвід та вміння керувати емоціями і под. у розрізі теми твору.

Готуючи учнів та учениць до сприймання тексту «Нова школа» у 2-му класі учитель для діагностики може вибудувати підготовчу бесіду:

Приклад

- Чи відчував або відчувала ти коли-небудь приголомшення перед кимось чи чимось?
- Розкажи про цей свій досвід.
- Чи переборов або переборола ти це почуття згодом? Як саме?
- Подумай, яка емоція викликає таке почуття?
- Так, це приголомшення. Як можна зарадити людині, яка його відчуває?
- Опиши, як виглядає і поводить себе людина, коли вона приголомшена?

На основі правильності та повноти відповідей дитини чи їх відсутності, її активності та зацікавленості у відповіді на запитання педагог робить висновок про готовність дитини до відпрацювання відповідних **соціально-емоційних навичок:**

- знання назви та розуміння сутності афекту приголомшення;
- знання та використання у власному мовленні його назви та фразеологізмів, пов'язаних із ним (потупити очі в землю);
- наявність власного емоційного досвіду, пов'язаного із цим почуттям, та здатність до його аналізу тощо.

2 Словникова робота

Словникова робота в межах технології соціально-емоційного розвитку засобами дигітальної читацької діяльності за цифровим підручником eKidz.eu може проводитися в індивідуальній чи колективній формі і покликана як забезпечити розуміння учнями та ученицями всіх слів і виразів в тексті, так і збагатити їхній словник емоцій та супутніх термінів, слів і виразів, емоційно підготувати до сприймання твору. З огляду на завдання словникова робота до текстів із соціально-емоційного розвитку включає **кілька тематичних груп:**

2.1

Визначення різних емоцій, афектів, почуттів, що передбачає попереднє обговорення їх розуміння учнями з наступним словниковим тлумаченням учителем чи спільно групою/колективом учнів, визначенням подібних емоцій чи почуттів, їх порівнянням тощо.

Приклад

- Чи відчував/ла ти коли-небудь щастя?
- Хто або що робить тебе щасливим або щасливою?
- Які ще слова передають приємні почуття?
- Що ти відчуваєш, коли їси смаколики: насолоду чи щастя? Поясни свою думку.
- А коли тобі дарують приємний сюрприз, то ти відчуваєш радість чи щастя? Чому?

Ща́стя – приємний стан людини, у якому вона повністю задоволена життям, відчуває і передає іншим радість та гарні емоції. Слова задоволення – насолода – радість – щастя позначають приємні почуття, однак різною мірою: задоволення і насолода можуть бути невеликими, тимчасовими, зазвичай викликані зручними предметами, смачною їжею та ін.
Ра́дість – глибше почуття, його переважно викликають гарні новини, вчинки людей. Щастя – внутрішній стан людини, коли її ніщо не турбує і все навкруги чудово.

2.2

Визначення супутніх слів і термінів для характеристики емоційних станів, соціальних, колаборaційних, комунікативних та інших процесів і термінів, що є основою для їх опису, характеристики, обговорення, розширення та поглиблення знань дітей про певний аспект застосування соціально-емоційних навичок на практиці.

Приклад

- Чи знаєш ти значення слова «цькування» або «булінг»?
- Чи був або була ти коли-небудь у ситуації цькування?
- Чи знаєш ти, що потрібно робити і куди звертатися в разі цькування? Розкажи про це.

Цькува́ння або бу́лінг – агресивна і неприємна поведінка однієї дитини або групи дітей щодо іншої дитини. Публічні образи та приниження, псування особистих речей, коментарі з погрозами в соціальних мережах – прояви булінгу. Учителі, батьки і самі учні мають помічати найменші прояви булінгу та протидіяти йому. Дитина, яка зазнала цькування, не має відчувати провину, їй потрібно допомагати. В Україні діє Національна дитяча «гаряча лінія» для дітей, батьків, педагогів за номером 116111, де можна отримати психологічну підтримку і консультацію щодо дотримання прав дитини.

Або:

- Як ти можеш пояснити слово гідність?
- Кого називають гідною людиною?
- Чи може гідна людина принижувати чи шкодити іншим? Поясни, чому.
- Розкажи, у чому виявляється твоя гідність.

Гі́дність – поняття про цінність всякої людини як особистості, цінування неповторності самого чи самої себе. Гідність людини полягає в її унікальності, у тому, що вирізняє її з-поміж інших людей, а також у її корисних справах, любові до своєї країни, чесності та справедливості, розсудливості та совісті. Гідність належить кожній людині від народження, вона виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності всіх людей. Через це гідна людина не може принижувати чи зневажати інших людей.

2.3

Тлумачення фразеологізмів, що передають фізіологічні чи поведінкові характеристики людини в певному емоційному стані чи соціальній ситуації, є потужним засобом емоційної підготовки учнів та учениць до сприймання твору, бо на їх основі можна використовувати як аналіз мовних одиниць, так і різні техніки дихання, заземлення, вживання в емоцію чи стан тощо.

Приклад

- Чи чув або чула ти вислів «Поту́пити о́чі в зе́млю». Що він означає?
- Схили голову донизу, стій і дивися на свої ноги. Пригадай, у яких ситуаціях ти вдаєшся до такої пози?
- Від яких почуттів люди потупляють очі в землю?
- Склади речення із цим висловом.

Потýпити óчі в зéмлю – засоромитися, зніяковіти, стати приголомшеним; опускати голову та спрямовувати погляд донизу від сорому, ніяковості.

Або:

- Як ти розумієш вислів «серце опинилося в п’ятах»? Чи може серце насправді опускатися в п’яти?
- Чи відчував або відчувала ти коли-небудь сильний переляк?
- Чи було в тебе враження, що серце при цьому опустилося в п’яти?
- Спробуй пригадати і опиши свої фізичні відчуття.

Сéрце опинúлося в п’я́тах – раптово дуже сильно злякатися. Цей вираз використовують разом із такими, як «серце обірвалося», «серце впало» для позначення фізичного відчуття порожнечі всередині, що виникає під час переляку.

2.4

Синонімічні ряди слів, що виражають емоційні стани людини, покликані збагатити та урізноманітнити емоційний словник дитини, а також спонукати її проаналізувати семантичні відмінності слів ряду та відповідні фізіологічні відмінності в прояві цих емоцій чи станів.

Приклад

- Які слова, подібні за значенням до слова «плакати», тобі відомі?
- Порівняй, чи повністю однакове значення в цих слів?
- Покажи значення кожного з них: порюмсай, посхлипуй, поридай і т.д.

Пла́кати – рю́мсати – схли́пувати – рида́ти – реві́ти – лити сльози від горя, болю чи інших емоцій і відчуттів.

2.5

Слова і терміни, опрацювання яких перед дигітальним читанням тексту пов'язане лише з достатнім розумінням учнями та ученицями його змісту.

Приклад

- Віднайдіть у слові «відтак» слова, від яких воно утворилося. Що вони позначають?
- Тепер спробуйте пояснити значення слова «відтак».
- Складіть 2 речення із цим словом.

Відта́к – після чогось, потім, надалі. Слово утворене від слів «від» і «так», що разом дослівно передають його значення: від цього моменту.

Читацькі стратегії власнетекстової діяльності за цифровим підручником eKidz.eu

1 Драматизація

Читання тексту в особах, яке вчитель може застосовувати на уроках української мови та читання, присвячених позакласному читанню дітей, оскільки ця стратегія передбачає попереднє ознайомлення та неодноразове попереднє прочитання учнем тексту. Окрім навчальної мети, драматизацію доцільно використовувати для педагогічного спостереження і діагностики навичок правильного інтонування учнями та ученицями емоційно забарвлених текстів.

Драматизація загальновизнано є ефективним прийомом читання казок, що входять до складу текстів із соціально-емоційного розвитку у цифровому підручнику eKidz.eu.

2 Вибіркове читання

Застосовується з метою докладного опрацювання певних фрагментів тексту. Вибіркове читання більше характерне для роботи з текстом на 3–4-му етапах, де тексти мають більший обсяг і подано більш докладні описи подій та станів. Зазвичай для вибіркового читання на уроці обираються ті уривки, де описано кульмінаційні події або найбільш емоційно насичені для героїв твору моменти. Для соціально-емоційного розвитку дітей важливим також є вибіркове прочитання опису фізіологічних станів людини під час певних подій та їх спільний аналіз, актуалізацію власного досвіду, спроби «вжитися» в образ тощо.
Наприклад, під час опрацювання на уроці прочитаного вдома тесту «Прослуховування» учитель пропонує прочитати вибірково фрагмент, де описано відчуття Лоли перед виходом на сцену:

“

Руки дівчинки тремтіли і змокріли, серце калатало так голосно, що його, мабуть, було чутно назовні. Однак Лола мужньо відповіла: "Так, я хочу заспівати". У цю мить у неї ще й коліна затремтіли. Лола щиро сподівалася, що ніхто нічого не помічає. "Тоді давай зробимо це", – підбадьорливо сказала пані Маєр.

”

Надалі діти колективно чи в групах працюють за такими завданнями:

- визначити і обговорити, які емоції і почуття викликали в дівчинки таку реакцію;
- зобразити зовнішній вигляд дівчинки в цей момент (конкурс «Хто краще?»;
- пояснити, що особисто він чи вона порадили би Лолі в цій ситуації та ін.

Читацькі стратегії післятекстової діяльності за цифровим підручником eKidz.eu

1 Кейс-метод

Групове чи індивідуальне обговорення сюжету емоційно-насиченого твору, аналіз подій, описаних у ньому, поведінки та вчинків персонажів, моральних та етичних питань, порушених у творі тощо, під час якого виявляються наявність чи відсутність необхідного кола мотивів, знань та соціально-емоційних навичок учнів або прогалини в них. Візьмімо до прикладу аналіз тексту «Плач», який учні та учениці 3-го класу прочитали в межах позакласної роботи з дитячою книжкою. Організовуючи на уроці обговорення твору, учитель об'єднує учнів та учениць у 4 групи і пропонує кожному обдумати, обговорити в групі, висловити й обґрунтувати доказами з тексту та власного досвіду думку з таких питань:

- Які емоції можуть викликати сльози? Які почуття можуть викликати ці емоції?
- Чи соромно для хлопчика плакати? А для дівчинки?
- Чи був Нельсон дійсно винним, коли відчув свою провину?
- Що ви відчуваєте, коли берете когось на кпини? А коли кепкують з вас?

Надалі спікери від груп оголошують спільну думку чи різні думки членів групи. Для діагностики соціально-емоційних навичок учнів та учениць під час роботи груп учитель шляхом спостереження оцінює активність кожного у командній роботі, зацікавленість у досягненні спільного результату, уміння приймати позицію іншого, обґрунтовувати власну думку тощо.
Аналіз відповідей груп надає інформацію про наявність в здобувачів та здобувачок початкової освіти толерантного ставлення до інших,

прийняття відмінностей кожного; відсутністьгендерних стереотипів; розуміння базових емоцій та почуттів, які вони викликають та ін.

Формулюючи запитання для підготовчої бесіди, словникової роботи чи застосування кейс-методу, педагог має спиратися на обсяг соціально-емоційних навичок, що характеризують емоційний інтелект учня або учениці певного класу.

2 Творчі комунікативні завдання

У методичному апараті цифрового підручника до кожного тексту наявні завдання на створення учнями власних усних і писемних висловлювань, які вчитель може перевіряти асинхронно або в режимі реального часу. Види творчих комунікативних завдань:

2.1

Складання текстів-розповідей, у яких діти повідомляють про власний емоційний, соціальний, колаборативний та ін. досвід; пропонують шляхи виходу з критичної ситуації або техніки урегулювання негативного емоційного стану; виявляють власні ціннісні установки та ін..

Приклад

- Розкажи, як ти частуєш друзів. Чи турбуєшся, щоб усім було зручно? Як саме?
- Уяви історію, у якій ти впадаєш в паніку. Розкажи, що ти будеш робити, щоб заспокоїтися і врятуватися.
- Розкажи, чи зберігаєш ти особисті кордони? Як саме?
- Яких вершин ти плануєш досягти в майбутньому? Розкажи, що ти робиш для цього зараз?

2.2

Складання текстів-описів, що можуть включати словесне малювання, графічне малювання тощо.

Приклад

- Пригадай докладно, що відчуває людина в паніці?
- Які зовнішні прояви цього стану?
- Склади опис людини в паніці, зазначаючи, які в неї очі, дихання, рухи, мовлення.
- На що схоже твоє щастя? Намалюй або опиши його.
- Уяви картину, намальовану за віршем Т. Шевченка «Світає, край неба палає». Опиши її, відповідаючи на запитання:

  1. Що або хто зображено на передньому плані картини?
  2. Який колір, форму, розмір вони мають?
  3. Що створює тло картини?
  4. Які кольори переважають на картині?

- Уяви малюнок, на якому капітани команд дівчаток та хлопчиків тиснуть одне одному руки після матчу. Опиши цей малюнок, звернувши особливу увагу на вирази облич капітанів та членів їхніх команд.

2.3

Складання текстів-міркувань або есе на аналіз та обґрунтування власного ставлення, оцінку подій та/або поведінки персонажів у прочитаних творах, аргументацію щодо змісту фразеологізмів, прислів'їв і приказок, щодо літературознавчої пропедевтики та ін..

Приклад

- Чому кажуть, що слова можуть бути гострішими за ніж? У яких випадках це трапляється? Наведи приклади.

- Подумай, чому Іринка відмовилася від маминої допомоги? Дібравши докази з тексту і з власного досвіду, доведи, що дівчинка вчинила правильно
- Подумай, що кожен має зробити, щоб в усьому світі панував мир? До яких дій можеш вдатися ти? Склади есе, висловивши своє ставлення до воєн та потреби збереження миру на всій Землі.
- Визнач головну думку казки. Поясни, чому ти так вважаєш?

2.4

Докладне переказування, під час якого учні практично закріплюють пропедевтичні літературознавчі відомості про структуру та композицію тексту, відтворюють у своєму мовленні зразки якісних мовних засобів з тексту, відпрацьовують інтонаційні навички.

Приклад

- Перекажіть казку докладно, різними голосами промовляючи слова дійових осіб та автора.
- Перекажи текст, передаючи голосом почуття дійових персонажів.
- Перекажи текст докладно, використовуючи стійкі вирази «мурашки бігали по шкірі» та «холодний дрож пробіг по спині» і передаючи відповідні почуття інтонацією.

2.5

Вибіркове переказування, спрямоване на докладне відтворення учнями та ученицями фрагментів творів, у яких передано найзахопливіші події, найбільш емоційно насичені чи змістовні для сприймання змісту тексту; інтонаційне відтворення діалогів та окремих реплік персонажів та ін..

Приклад

- Виразно перекажи частину тексту, у якій наведено діалог Нельсона та Енді. Продумай інтонацію кожної репліки та слів автора.

2.6

Творче переказування, у ході якого учні та учениці доповнюють текст твору, продовжують його, змінюють особу викладу та ін., напр.:

Приклад

- Уяви, що Лола відповіла би незнайомцю. Чим би тоді могла завершитися ця історія? Придумай і розкажи кілька варіантів кінцівки.
- Перекажи казку від імені Цапа або Барана: «Жили-були ми з другом ...».
- Уяви себе на місці Іринки. Як би ти поводилась чи поводився?
- Перекажи текст від свого імені: «Коли я вперше йшла або йшов до нової школи,...». За потреби заміняй почуття і дії Іринки своїми

Аналіз змісту, обсягу, структури та мовних засобів усного чи писемного висловлювання учня або учениці початкових класів дозволяє педагогу виявити наявність у нього чи неї друзів, довіру до них, уміння звернутися по допомогу, позитивне чи негативне емоційне ставлення до допомоги іншого, здатність проаналізувати власний досвід, ідентифікувати та інтерпретувати власні емоції й почуття, висловити їх вербально, використовувати засоби виразності та ін.

3 Інсценізація

Післятекстова стратегія передбачає попереднє перетворення дитиною індивідуально, в групі чи колективно тексту твору на сценарій із репліками персонажів, словами автора, описом декорацій, створенням афіші та ін. Усі ці дії учні та учениці можуть виконати лише після ретельного ознайомлення з текстом твору вдома. Укладання сценарію твору є об'ємною і складною роботою для здобувачів і здобувачок початкової освіти, тому найкраще організовувати її засобами проєктної діяльності, у ході якої можна діагностувати більшість колаборативних, соціальних та емпатійних навичок.

4 Рефлексія

Виявлення шляхом бесіди або застосування ігрових практичних завдань оцінки учнем чи ученицею корисності для нього або неї інформації, отриманої з тексту, визначення емоцій, які викликав зміст тексту та його візуальний ряд та ін. У межах технології соціально-емоційного розвитку учнів та учениць початкових класів засобами дигітальної читацької діяльності із цифровим підручником eKidz.eu можна використовувати такі ігрові прийоми:

Приклад

- Перекажи текст від свого імені: «Коли я вперше йшла або йшов до нової школи,...». За потреби заміняй почуття і дії Іринки своїми
- присвоєння прочитаному твору емотикону після його прочитання, порівняння та обговорення обраних емотиконів;
- побудова «лінії емоцій» з емотиконів, що дозволяє простежити динаміку та зміни емоційного стану героя художнього твору;
- робота з «Колесом емоцій» Р. Плутчика, напр.: під час або після прочитання тексту твору учні виділяють ті емоції, які відчували різні персонажі та ін.;

Приклад

- шкалювання власних емоцій після прочитання твору: перед учнями різнокольорова шкала з 4–5 градаціями: від найбільш негативних емоцій і почуттів до найбільш позитивних;
- рекламування твору: визначення та вербальне вираження тих ознак твору, які сподобалися найбільше, були найцікавішими і найкориснішими для того, щоб його прочитали інші;
- ведення «Щоденника емоцій», «Словника емоцій», збирання «Коробочки емоцій» і под., у матеріальному, паперовому чи цифровому вигляді і заповнення їх за допомогою емотиконів, малюнків, записів та ін. після опрацювання текстів цифрового підручника;
- наповнення «кошика для сміття»: кожен учень виокремлює в себе емоції, почуття чи негативні звички, пише його назву на папері для нотаток, рве і викинути в кошик для сміття;
- малювання/ліплення/складання і под. отриманих під час опрацювання тексту емоцій та почуттів та ін.

Контентні та технологічні основи технології

Технологічною основою реалізації технології є цифровий підручник eKidz.eu, що являє собою особливий тип навчального ресурсу – підручник-читанка для уроків роботи з книгою.
Структурно підручник складається з 12 рівнів, кожен з яких представляє тексти подібного обсягу та складності слів. У підручнику використано технологію штучного інтелекту, що дозволяє автоматично діагностувати такі характеристики технічної навички читання, як правильність та швидкість. Свідомість читання перевіряється за допомогою тестів.

Контентну основу становлять тексти із соціально-емоційного розвитку здобувачів і здобувачок початкової освіти. Наразі цифровий підручник налічує понад **40 текстів, які за тематикою та жанрами поділяються на такі види:**

1. Оповідання про загальні емоції та почуття («Лолине щастя», «Страх», «Неприємність», «Пригода в лісі», «Прослуховування», «Мій татко мужній» та ін.).

2. Оповідання про продидію насиллю, зокрема гендерно обумовленому («Припини!», «Хованки в парку», «Секретний чат» та ін.).

3. Українські народні та авторські казки, вірші («Коза-Дереза», «Крадений віл», «Мудра дівчина», Т. Шевченко «Світає, край неба палає», О. Пчілка «Лисиця та Журавель» та ін.).

Програма реалізації технології

1 ЕТАП				
Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	**Соціально-емоційні навички (СЕН)**	**Читацькі стратегії**	**Методи діагностики**	**Рівень цифрового підручника / Назви текстів**
Само-свідомість	Ідентифікує в себе базові емоції: гнів, страх, сум, радість/ щастя, відраза, подив, очікування, довіра	Підготовча робота Словникова робота Творчі завдання Рефлексія	Анкетування	Рівень 1 «Лолин секрет», Т. Шевченко «Світає, край неба палає», «Лолине щастя», «Страх».
	Пояснює сутність та важливість базових емоцій у житті людини	Підготовча робота Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
	Адекватно описує свої базові емоції (гнів, страх, сум, радість/щастя) вербально або виражає їх графічно (малюнки, емотикони та ін.)	Кейс-метод Творчі завдання Рефлексія	Анкетування	Рівень 2 «Припини», О. Пчілка «Лисичка та Журавель», «Неприємність», «Пригода в лісі».
Саморе-гулювання	Поділяє базові емоції на приємні та неприємні та нейтральні	Підготовча робота Словникова робота Рефлексія	Тестування	Рівень 3 «Варто сказати «ні»» «Івасик-Телесик», «Марні страхи», «Переїзд».
	Виділяє і пояснює способи подолання негативного емоційного стану, описаного в художньому творі	Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Описує поведінкові ознаки людини за різних базових емоцій та усвідомлює важливість подолання негативних емоційних станів	Підготовча робота Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання Рефлексія	Аналіз учнівських висловлювань	

Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	Соціально-емоційні навички (СЕН)	Читацькі стратегії	Методи діагностики	Рівень цифрового підручника / Назви текстів
Емпатія	Ідентифікує та інтерпретує базові емоції інших за описом у творі (репліки та поведінка), зображенням чи мімікою	Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Відчуває естетику мовних засобів, може інтонаційно відтворити базові емоції персонажів у власному висловлюванні	Драматизація Вибіркове читання Інсценізація	Педагогічне спостереження	
	Співпереживає героям художніх творів, пояснює важливість взаємодопомоги	Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
Соці-алізація	Знає правила безпеки під час спілкування з незнайомцями	Підготовча робота Словникова робота Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
	Формує власну думку за змістом тексту на основі загальних моральних та етичних норм	Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Цінує дружбу, довіряє близьким та розуміє важливість реалізації власних потреб	Підготовча робота Кейс-метод Творчі завдання	Аналіз учнівських висловлювань	

2 ЕТАП				
Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	**Соціально-емоційні навички (СЕН)**	**Читацькі стратегії**	**Методи діагностики**	**Рівень цифрового підручника / Назви текстів**
Само-свідомість	Ідентифікує в себе афективні стани (горе, лють, жах, приголомшення, пильність, нестяма, захоплення, відраза)	Підготовча робота Словникова робота Творчі завдання Рефлексія	Анкетування	Рівень 4 «Хованки в парку», «Кривенька качечка», «Іра вчила німецьку», «Нова школа». Рівень 5 «Захистити себе», «Котик і півник», «Заблукали», «Нові друзі». Рівень 6 «Спортивне свято», «Коза-Дереза», «Рішучість», «Щит».
	Тлумачить сутність почуттів, які можуть викликати афективні стани	Підготовча робота Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
	Розуміє важливість правильної ідентифікації своїх афективних станів	Кейс-метод Творчі завдання Рефлексія	Анкетування	
Саморе-гулювання	Поділяє афективні стани на позитивні та негативні, усвідомлює шкідливість негативних станів для здоров'я людини	Підготовча робота Словникова робота Рефлексія	Тестування	
	Описує фізіологічні та поведінкові ознаки людини в різних афективних станах, зокрема під час стресу	Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Переказує спосіб подолання негативного афективного стану, описаного в художньому творі	Підготовча робота Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання Рефлексія	Аналіз учнівських висловлювань	

Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	Соціально-емоційні навички (СЕН)	Читацькі стратегії	Методи діагностики	Рівень цифрового підручника / Назви текстів
Емпатія	Ідентифікує та інтерпретує афективні стани героїв за описом у творі (репліки та поведінка), зображенням чи мімікою	Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Описує фізіологічні та поведінкові ознаки людини в різних афективних станах, зокрема під час стресу	Драматизація Вибіркове читання Інсценізація	Педагогічне спостереження	
	Переказує спосіб подолання негативного афективного стану, описаного в художньому творі	Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
Соці-алізація	Має позитивні морально-етичні погляди й ціннісні установки, розуміє потребу спротиву поганим пропозиціям і вимогам інших, самозахисту та самозарадності	Підготовча робота Словникова робота Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
	Має позитивну мотивацію до навчання та саморозвитку	Кейс-метод Творчі завдання	Аналіз учнівських висловлювань	
	Виражає активне бажання сформувати спільну думку (результат) під час роботи в команді/ групі, охоче виконує різні ролі, зокрема лідерські	Підготовча робота Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	

3 ЕТАП				
Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	**Соціально-емоційні навички (СЕН)**	**Читацькі стратегії**	**Методи діагностики**	**Рівень цифрового підручника / Назви текстів**
Само-свідомість	Ідентифікує в себе складні емоції (спокій, зацікавлення, прикрість, нудьга, любов, агресія)	Підготовча робота Словникова робота Творчі завдання Рефлексія	Анкетування	Рівень 7 «Не відчиняй», «Крадений віл», «Плач», «Сміливість». Рівень 8 «Секретний чат», «Журавель та Чапля», «Мир», «Озеро безпеки».
	Тлумачить сутність цих складних емоцій та почуттів, які вони викликають, їх можливих поєднань	Підготовча робота Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
	Критично аналізує емоції, що переважають у його чи її житті	Кейс-метод Творчі завдання Рефлексія	Анкетування	
Саморе-гулювання	Розрізняє адекватне та неадекватне реагування людини на складні емоції та почуття, які вони викликають	Підготовча робота Словникова робота Рефлексія	Тестування	Рівень 9 «Повага і гідність», «Цап та Баран», «Колісне крісло», «Сирена».
	Усвідомлює важливість протидії агресії та психологічному насиллю, загрозі фізичного примусу	Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Описує фізіологічні та поведінкові ознаки людини в різних емоційних станах, виділяє в тексті твору та наводить власні приклади щодо способів запобігання негативних станів	Підготовча робота Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання Рефлексія	Аналіз учнівських висловлювань	

Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	Соціально-емоційні навички (СЕН)	Читацькі стратегії	Методи діагностики	Рівень цифрового підручника / Назви текстів
Емпатія	Ідентифікує, інтерпретує та відтворює інтонаційно складні емоції інших (спокій, зацікавлення, прикрість, нудьга, любов, агресія) за описом у творі, зображенням чи мімікою	Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Цінує гідність та ідентичність інших людей, обґрунтовує важливість взаємної поваги в колективі та суспільстві, необхідність збереження миру на Землі	Драматизація Вибіркове читання Інсценізація	Педагогічне спостереження	
	Співпереживає героям художніх творів, висловлює бажання допомогти та пропонує реальні способи підтримки	Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
Соці-алізація	Проводить релевантну самооцінку під час роботи в команді/групі, називає основні ознаки своєї ідентичності, адекватно реагує на критику своїх думок	Підготовча робота Словникова робота Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
	Обґрунтовує важливість дотримання правил інформаційної та особистої безпеки, морально-етичних норм	Кейс-метод Творчі завдання	Аналіз учнівських висловлювань	
	Розуміє потребу толерантного ставлення до інших в умовах інклюзивного середовища	Підготовча робота Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	

4 ЕТАП				
Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	**Соціально-емоційні навички (СЕН)**	**Читацькі стратегії**	**Методи діагностики**	**Рівень цифрового підручника / Назви текстів**
Само-свідомість	Ідентифікує в себе складні емоції (піднесення, презирство, осуд, жаль, упередження та ін.)	Підготовча робота Словникова робота Творчі завдання Рефлексія	Анкетування	Рівень 10 «Особисті кордони», «Мудра дівчина», «Дідусь на війні», «Підтримка».
	Тлумачить сутність цих складних емоцій та почуттів, які вони викликають, їх можливих поєднань	Підготовча робота Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	Рівень 11 «Велика гра», «Про Правду і Кривду», «Ворог», «Разом проти хвороби».
	Описує особисті кордони, обґрунтовує їх важливість для себе, цінує власну гідність	Кейс-метод Творчі завдання Рефлексія	Анкетування	
Саморе-гулювання	Розуміє важливість підтримки в собі позитивних емоцій і почуттів та запобігання негативним	Підготовча робота Словникова робота Рефлексія	Тестування	Рівень 12 «Від глузувань до оплесків», «Мій татко мужній», «Прослуховування».
	Описує власні відчуття за різних емоцій і афективних станів та використовує різні способи їх визначення	Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Описує і демонструє використання різних способів і технік встановлення рівноваги, заспокоєння, зокрема в стресових умовах	Підготовча робота Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання Рефлексія	Аналіз учнівських висловлювань	

Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	Соціально-емоційні навички (СЕН)	Читацькі стратегії	Методи діагностики	Рівень цифрового підручника / Назви текстів
Емпатія	Розуміє поняття «особисті кордони» іншого і пояснює використовувані ним чи нею способи їх дотримання щодо інших	Вибіркове читання Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	
	Інтонаційно, мімічно, за допомогою фразеологізмів та інших тропів відтворює емоційне тло художнього твору у власному висловлюванні	Драматизація Вибіркове читання Інсценізація	Педагогічне спостереження	
	Цінує важливість безупередженого ставлення до інших, оцінювання людини за її реальними досягненнями	Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
Соці-алізація	Використовує емоції та етичні норми спілкування з метою забезпечення успішності спілкування та соціальної взаємодії	Підготовча робота Словникова робота Кейс-метод Творчі завдання	Тестування	
	Висловлює активне неприйняття дискримінації за різними ознаками (стать, національність тощо), булінгу, насилля тощо	Кейс-метод Творчі завдання	Аналіз учнівських висловлювань	
	Пояснює важливість і дотримується особисто моральної, соціальної, інформаційної гігієни, зокрема безпеки в особистих стосунках, спілкуванні в мережі Інтернет та ін.	Підготовча робота Кейс-метод Творчі завдання	Педагогічне спостереження	

Література

Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ : ВГ «Шкільний світ». 2021. 312 с.

Венгловська О. А., Елькін О. Б., Марущенко О. А., Федоренко О. Ф. Упровадження компонентів розвитку емоційного інтелекту в учнівства: практичний порадник педагогам закладів загальної середньої освіти. Київ : УІРО. 2023. 18 с. URL : https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/emoczijnyj_intelekt_praktychnyj_poradnyk_2.pdf

Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕнавчання / За заг. ред. О. Елькіна, О. Масалітіної, Я. Фюрста. Харків : Дім реклами, 2019. URL : https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/CEE-PRINT.pdf

Вірста С., Жалко Т., Гончарук О. Формування емоційного інтелекту на уроках літературного читання в початковій школі. Інноватика у вихованні. 2022. Вип. 15. С.164–172. DOI: https://doi.org/10.35619/iiu.v1i15.442
Водолазська Т. В. Формування емоційного благополуччя дітей молодшого шкільного віку. Постметодика. 2010. № 6. С. 26–31. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Postmetodyka_2010_6_6

Ворман Ю. 15 ігор та вправ для розвитку емоційного інтелекту в дітей від 5 років. Освіта нова : вебсайт. URL: https://osvitanova.com.ua/posts/5823-15-ihr-ta-vprav-dlia-rozvytku-emotsiinoho-intelektu-v-ditei-vid-5-rokiv

Гладун Л., Жаркова І. Емоційний інтелект та його формування в старшого дошкільника засобами театралізованої діяльності. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка.

Психологія». Вип. 4. 2023. С. 9–16. DOI: https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.02

Голота А. С. Розвиток емоційного інтелекту дошкільників: практичні рекомендації. Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України :вебсайт. URL: https://ispp.org.ua/2021/02/22/rozvitok-emocijnogo-intelektu-doshkilnikiv-praktichni-rekomendaci%d1%97-golota-a-s/

Должанська Ю. Розвиваємо емоційний інтелект у дітей. Школа РАНОК : вебсайт. URL: https://ranok-school.com/2020/08/16/rozvyvaiemo-emotsijnyj-intelekt-u-ditej/

Елькін О., Марущенко О., Кондратенко О., Дрожжина Т. Соціально-емоційне та етичне навчання під час війни. Накипіло : вебсайт. URL: http://surl.li/hnnku

Елькін О., Марущенко О., Масалітіна О., Дрожжина Т., Журба К. Навчальна програма «Соціально-емоційне та етичне навчання: формування й розвиток м'яких навичок, стійкості, уваги та подолання травми, 1–2 класи (курс за вибором)» для закладів загальної середньої освіти. 2022. Київ. 9 с.

Елькін О., Марущенко О., Масалітіна О., Дрожжина Т., Журба К. Навчальна програма «Соціально-емоційне та етичне навчання: формування й розвиток м'яких навичок, стійкості, уваги та подолання травми, 3–4 класи (курс за вибором)» для закладів загальної середньої освіти. 2022. Київ. 9 с.

Коваль Т. В., Запорожець М. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів в умовах війни: дієві інструменти. Освітньо-науковий простір / Educational Scientific Space. № 6 (1). 2024. DOI: https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.6(1).2024.04

Історія розвитку дослідження емоційного інтелекту. Empatia.pro : вебсайт. URL: https://www.empatia.pro/istoriya-vynyknennya-ei-ta-empatiyi/

Котик Т.М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навч.-метод. посібн. Тернопіль : Астон, 2020. 192 с. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraytsivnykiv/NUS-teoriya-i-praktyka-form-emots-intelekt-Kotyk.pdf

Лавренюк С.В. Розвиток емоційного інтелекту учнів початкової школи : метод. посібн. Кривий Ріг. 2024. 25 с. URL : https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-rozvitok-emociynogo-intelektu-uchniv-pochatkovih-klasiv-392030.html

Мартиненко В. О. Читацькі стратегії і практики як чинник формування прогностичних умінь молодших школярів. 2022. Acta Paedagogica Volynienses, 2. С. 85–94. http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/553

Мартиненко І., Хижняк І, Афузова Г, Кротенко В. Надолуження освітніх втрат із читання і розвитку мовлення та психосоціальна підтримка учнів початкової школи засобами цифрового додатка eKidz.eu : навч.-метод. посібн. /за ред. І. Мартиненко. Київ : Саміт-Книга, 2024. 183 с.

Колесо емоцій. Вебресурс НУШ : вебсайт. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/3.Koleso_emotsij_Wheel_of_Emotions.pdf

Мельник О. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загально-освітній школах. 2020. № 73. Т. 1. С. 128–133. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-1.24.

Національний звіт за результатами міжнародного Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН) в Україні (2022–2024). Т. 1 / кол. авт. : О. Елькін, О. Марущенко, Г. Бичко, В. Терещенко, М. Мазорчук, Т. Вакуленко та ін.; за ред. О. Елькіна, О. Марущенка, В. Терещенка; ГО «ЕдКемп Україна». Харків, 2024. 223 с. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/Nacionalniy-zvit-DOSEN.pdf

Нова українська школа. Концепція нової української школи. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf

Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : моногр. Київ. 2003. 159 с. URL: http://distance.dnu.dp.ua/ukr/nmmateriali/documents/Em_intellekt.pdfs.vnu.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/553

Підсумковий звіт «Оцінювання потреб України у сфері освіти (6 травня – 24 червня 2022)». Міністерство освіти і науки України : вебсайт. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2022/07/07/Pids.zvit.Otsin.potreb.Ukr.u.sferi.osvity-UK-6.05-24.06.22.pdf

Про освіту : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

Про проведення Всеукраїнського експерименту «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання» на базі ЗЗСО України на листопад 2019 – грудень 2024 рр. : Наказ МОНУ (№ 1413 від 18.11.2019 р.). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2019/11/19/1431-vid-18112019.pdf

Савчук М. Р. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту. Ефективна економіка. 2017. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5608

Смерека Є. Розвиток емоційного інтелекту в дітей: методики, вправи, поради спеціалістів. Mind : вебсайт. URL : https://mind.ua/publications/20255098-rozvitok-emocijnogo-intelektu-v-ditej-metodiki-vpravi-poradi-specialistiv

СЕЕН-путівник. Соціально-емоційне та етичне навчання: освітня програма для навчання серця й розуму / Голов. ред. О. Елькін. К.: ТОВ «Інжиніринг», 2023. 148 с. https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5-%D1%82%D0%B0-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.-%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf

Смола О. Розвиток емоційного інтелекту в дошкільному та молодшому шкільному віці засобами театралізації. Вересень. 2022. № 2. С. 67–77. URL:https://doi.org/10.54662/veresen.2.2022.06

Фурман О. Ф. Формування емоційного інтелекту учнів початкової школи засобом літературного читання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 77. Т. 2. С.69–73. DOI : https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-2.13
Тест на виявлення рівня емоційного інтелекту (EQ) Н. Холла. URL: https://onlinetestpad.com/ua/test/2050017-metodika-nkholla-naviznachennyar%D1%96vnya-emoc%D1%96jnogo-%D1%96ntelektu

Швадчак Н. Навчання в умовах COVID-19: які практики пропонує програма соціально-емоційного та етичного навчання. НУШ : вебсайт. URL: https://nus.org.ua/articles/navchannya-v-umovah-covid-19-yaki-praktyky-proponuyeprograma-sotsialno-emotsijnogo-ta-etychnogo-navchannya/

Шпак М. М. Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. VI (68). Issue : 164. Budapest, 2018. P. 71–74 http://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-164VI68-17

Шпак М. М. Становлення емоційного інтелекту в дошкільному віці як передумова його розвитку в молодшого школяра. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія. 2016. Вип. 4. С. 196–205. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7520/1/20.pdf

Що таке програма соціально-емоційного та етичного навчання і як вона працює. НУШ : вебсайт. URL: https://nus.org.ua/articles/shho-take-programa-sotsialno-emotsijnogo-ta-etychnogo-navchannya-i-yak-vona-pratsyuye/

Я (практикую) СЕЕН. Посібник для батьківства: навч.- метод. посібник / Е. Міллер-Керес, О. Дегтярьова, Т. Дрожжина та ін.; за заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенка, О. Масалітіної. Київ: Видавничий дім «Перше вересня», 2021. 60 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/POSIBNYK-dlya-batkivstva-VEB.pdf

Чекановська І. Формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: теорія і практика. Вересень. 2021. № 3 (90). 34–44. DOI: https://doi.org/10.54662/veresen.3.2021.03

Я (практикую) СЕЕН. Рекомендації для здійснення формувального оцінювання навчальних досягнень учнівства із СЕЕН: навч.-метод. посібник / О. Дегтярьова, Т. Дрожжина, О. Твердохліб; за заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенка, О. Масалітіної. 2-ге вид. Київ : ТОВ «Інжиніринг», 2023. 66 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1D9pQIxF9aa5e2xeEblgA2He5toXiSedo/view

Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 2006. 352 p. URL: https://asantelim.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/daniel-goleman-emotional-intelligence.pdf

Goleman D., Khadikar A. What is emotional intelligence and why is it becoming ‘a must-have skill’ at work? : веб-сайт. 2022. URL: http://surl.li/khstt

Jones D., Crowley D., Greenberg M. Improving Social Emotional Skills In Childhood Enhances Long-Term Well-Being and Economic Outcomes, 2017. http://surl.li/hmict.

Durlak J.A., Dymnicki A.B., Taylor R.D., Weissberg R.P., Shellinger K.B. The Impact of Enhancing Students’ Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions, 2011. https://bit.ly/3wrl86c
Izard C. E., Kagan J., Zajonc R. B. Emotions, Cognition and Behavior. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. 170 p.

Mayer J. D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence. Intelligence. 2013. V.17. № 6. P. 433–442. DOI: https://doi.org/10.1016/0160-2896(93)90010-3

Mayer J. Personal intelligence: The power of personality to shape our lives. New York: Farrar, Straus & Giroux/Scientific American. 2014. URL: https://core.ac.uk/display/215530442?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1

Sala A., Punie Y., Garkov V., Giraldez M. LifeComp: The European Framework for Personal, Social and Learning to Learn Key Competence, Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2020. DOI : https://dx.doi.org/10.2760/302967

Stein S., Book H. The EQ Edge: Emotional Intelligence And Your Success. 3rd ed. Jossey-Bass; 2011.

Додатки

ПРОТОКОЛ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Учня/учениці _____

Дата: _____

Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	Соціально-емоційні навички (СЕН)	+/- СЕН	+/- KEI
1 етап			
Самосвідомість	Ідентифікує в себе базові емоції: гнів, страх, сум, радість/щастя, радість/щастя, відраза, подив, очікування, довіра		
	Пояснює сутність та важливість базових емоцій у житті людини		
	Описує свої базові емоції (гнів, страх, сум, радість/щастя) вербально або виражає їх графічно (малюнки, емотикони та ін.)		
Саморегулю-вання	Поділяє базові емоції на приємні та неприємні та нейтральні		
	Виділяє і пояснює способи подолання негативного емоційного стану, описаного в художньому творі		
	Описує поведінкові ознаки людини за різних базових емоцій та усвідомлює важливість подолання негативних емоційних станів		
Емпатія	Ідентифікує та інтерпретує базові емоції інших за описом у творі (репліки та поведінка), зображенням чи мімікою		
	Може інтонаційно відтворити базові емоції персонажів у власному висловлюванні		
	Співпереживає героям художніх творів, пояснює важливість взаємодопомоги		
Соціалізація	Пояснює важливість довіри до близьких та дотримання правил безпеки під час спілкування з незнайомцями		
	Формує власну думку за змістом тексту на основі загальних моральних та етичних норм		
	Цінує дружбу і має принаймні 1 друга в класі або поза його межами		

Висновки: _____

Індивідуальна траєкторія розвитку: _____

_____

ПРОТОКОЛ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Учня/учениці _____

Дата: _____

Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	Соціально-емоційні навички (СЕН)	+/- СЕН	+/- KEI
2 етап			
Самосвідомість	Ідентифікує в себе афективні стани (горе, лють, жах, приголомшення, пильність, нестяма, захоплення, відраза)		
	Тлумачить сутність почуттів, які можуть викликати афективні стани		
	Пояснює важливість правильної ідентифікації своїх афективних станів		
Саморегулю-вання	Поділяє афективні стани на позитивні та негативні, усвідомлює шкідливість негативних станів для здоров'я людини		
	Описує фізіологічні та поведінкові ознаки людини в різних афективних станах, зокрема під час стресу		
	Описує фізіологічні та поведінкові ознаки людини в різних емоційних станах		
Емпатія	Ідентифікує та інтерпретує афективні стани героїв за описом у творі (репліки та поведінка), зображенням чи мімікою		
	Інтонаційно відтворює афективні стани персонажів у власному висловлюванні		
	Усвідомлює потребу допомоги людині, яка перебуває в негативному афективному стані		
Соціалізація	Обґрунтовує власні морально-етичні погляди й ціннісні установки та потреби демократичних, психологічно комфортних стосунків з іншими		
	Виражає інтерес до внутрішнього світу інших людей, їхнього ставлення під час спільної діяльності та спілкування		
	Виражає активне бажання сформувати спільну думку під час роботи в команді/групі, охоче виконує різні ролі, зокрема лідерські		

Висновки: _____

Індивідуальна траєкторія розвитку: _____

_____

ПРОТОКОЛ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Учня/учениці _____

Дата: _____

Компоненти емоційного інтелекту (KEI)	Соціально-емоційні навички (СЕН)	+/- СЕН	+/- KEI
3 етап			
Самосвідомість	Ідентифікує в себе складні емоції (спокій, зацікавлення, прикрість, нудьга, любов, агресія)		
	Тлумачить сутність цих складних емоцій та почуттів, які вони викликають, їх можливих поєднань		
	Критично аналізує емоції, що переважають у його чи її житті		
Саморегулю-вання	Розрізняє адекватне та неадекватне реагування людини на складні емоції та почуття, які вони викликають		
	Усвідомлює важливість і пояснює способи протидії агресії та насиллю		
	Описує фізіологічні та поведінкові ознаки людини в різних емоційних станах		
Емпатія	Ідентифікує та інтерпретує афективні стани героїв за описом у творі (репліки та поведінка), зображенням чи мімікою		
	Інтонаційно відтворює афективні стани персонажів у власному висловлюванні		
	Усвідомлює потребу допомоги людині, яка перебуває в негативному афективному стані		
Соціалізація	Обґрунтовує власні морально-етичні погляди й ціннісні установки та потреби демократичних, психологічно комфортних стосунків з іншими		
	Виражає інтерес до внутрішнього світу інших людей, їхнього ставлення під час спільної діяльності та спілкування		
	Виражає активне бажання сформувати спільну думку під час роботи в команді/групі, охоче виконує різні ролі, зокрема лідерські		

Висновки: _____

Індивідуальна траєкторія розвитку: _____

_____

Додаток Г

ПРОТОКОЛ ДІАГНОСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Учня/учениці _____

Дата: _____

Компоненти емоційного інтелекту (КЕІ)	Соціально-емоційні навички (СЕН)	+/- СЕН	+/- КЕІ
4 етап			
Самосвідомість	Ідентифікує в себе базові емоції: гнів, страх, сум, радість/щастя, радість/щастя, відраза, подив, очікування, довіра		
	Пояснює сутність та важливість базових емоцій у житті людини		
	Описує свої базові емоції (гнів, страх, сум, радість/щастя) вербально або виражає їх графічно (малюнки, емотикони та ін.)		
Саморегулювання	Поділяє базові емоції на приємні та неприємні та нейтральні		
	Виділяє і пояснює способи подолання негативного емоційного стану, описаного в художньому творі		
	Описує поведінкові ознаки людини за різних базових емоцій та усвідомлює важливість подолання негативних емоційних станів		
Емпатія	Ідентифікує та інтерпретує базові емоції інших за описом у творі (репліки та поведінка), зображенням чи мімікою		
	Може інтонаційно відтворити базові емоції персонажів у власному висловлюванні		
	Співпереживає героям художніх творів, пояснює важливість взаємодопомоги		
Соціалізація	Пояснює важливість довіри до близьких та дотримання правил безпеки під час спілкування з незнайомцями		
	Формує власну думку за змістом тексту на основі загальних моральних та етичних норм		
	Цінує дружбу і має принаймні 1 друга в класі або поза його межами		

Висновки: _____

Індивідуальна траєкторія розвитку: _____

_____